

İstanbul, 12/6/944

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 2E.2083

Pek Muhterem Kemâl Gedeleğ beyefendiye
Riyaseti Cümhur Genel Sekreterine.

Sayın Kemâl Beyefendi,

Belkide son defa Zâtınızı rahatsız etmek cesaretinde bulunuyorum, zira bütün Sizi yakından tanıyanlar gibi, bendenizde, Sizde daima tecelli etmekte olan insanıyeti başka Yüksek Memurlarımızda göremiyoruz; Vatanımızın, Milletimizin ve behusus Aziz Milli Şefimizin şanı Şerefini daima gütmekte olup, bazı amirlerimizin noksanlarını telâfi etmekle, bir çoklarının hayır duasını kazamakla, herkesin ağzında sevinc ve sevimle yadedilmektesiniz; Yüksek ruhunuzla ve İnsani hareketinizle, bu Vatanımızı, Milletimizi ve Sayın Aziz Milli Şefimizi korumakta olan Sizin gibileri daima Allah korusun, Amin!

Aziz Sayın Genel Sekreterimiz, şu mektubumu müesit bir zamanınızda lütfen okuyunuz, Sizden başka bir şey istemiyorum, yalnız Zâtınız bir karar veriniz.

Azerbaycanın en yüksek Türkcü ve Milliyetçi ailesine mensubum, bolşevik istilasından altı ay geçmeden babamda annemde, bu istilaya tahammül edemiyerek vefat etmişlerdir; babamı orgeneral Cemil Cahid Toydemir ve general İsmail Hakkı Berkok ⁿteşiyorlar; merhum Enverpaşa biraderi Nuripaşada tanır; Moskva Üniversitesi hukuk fakültesine kabul olduğum 1895 senesinden 1920 senesine kadar, Milliyetçi ve Türkcülüğüm yüzünden Kafkaz ermenilerle, kardeş Türkiyeye, dünyevi ve uhrevi sedaketimizi isbat etmek için, mücadeleye tutulduk ve ^{bu} mücadelede sülh Hakimi ve Yüzbaşı iki kardeşimi şehid ettiler.

1911 senesinde Balkan müharebesinde, Bakuya ilk ve son olarak gönderilen Türk Konsolusu Yüsif-Kemâlbey vasıtasile, ismi geçen kardeşim Gökçay kazası müstentiki bulunduğu zaman, Kızılaya 7000 ruble ve bütün Azerbaycandan 100000 (yüzbin) ruble gönderilmiştir; bu yolda benimde Kafkaz İslam Cemiyeti Hayriye reisi olduğundan, büyük hizmetlerim olmuştur.

Birinci büyük muharebenin son senelerinde, riyasetinde bulunduğum İslam Cemiyetinin esirlerimize, rus işgali altında bulunan ve ermeni mezalımı altında inleyen ac, gıplak kadınlara, ihtiyarlara, çocuklara yaptıkları yardımla-

rı pek büyüktür; bu erade şark vilayetlerinde ermenilerden verus askerlerinden para mukabilinde topladığımız 5 ila 16 yaş arasında kız ve erkek Türk yavrularını 2-3 sene tahsil ve küçük san'at ^{dersleri} verdikildikten sonra, cē'an 755 çocuğu, avgustos 1919 yılında Trabzon şehrine gönderdiğimizizi, bir çok vatan-
daşlarımız bildikleri gibi, bugün Trabzon meb'usluğunda bulunan sayın bay Fa-
ik Ahmed Barutcu dahi blmektedir, zira bu meb'usun merhum ve pek Muhterem
babası, 1921 de müdafai Milliye teşkilatları Reisi, bu hizmetinden duleyi bana
yüksek teşekkürlerini bildirmişlerdir ve bütün azerbaycan muhacirlerine bü-
yük yardımlarda bulunmuşlardır; yukarda yazdıklarımı muhterem mebuslarımız-
dan Memduh-Şevket Esandal, General Mürsel Bakü, Ağrı mebusu Husameddin Tuğaç
pek iyi biliyorlar, hatta Parti Sekreterimiz bay Memduh Şevket Esandal, bolşevik
Azerbaycanı mümessilliginden ayrılıb İstanbula geldikleri zaman, beni ^{hı-}
tenimediği halde, azerbaycan tüccarlarından Feyazofların yazıhanesine beni
davet ederek, "Azerbaycanda Türk ordusuna, esirlerimize, Türkcülüğe gösterdiğiniz
hizmetlerden ve kardeşlik muamelerinden dolayı size teşekkürler ederim,
hakkınızda Ankaraya raporlar gönderdim" diye beni teselli etmiştir; ne ^{şarip-}
dir ki bu muhterem zat gönderdiğim mektublara bugugün cevap vermeğe tenez-
zül buyurmuyorlar?.

18 mart 1918 yılında, rus cebhesinden dönmekte olan
müsellah ermenilerden 30000 ^{KİSİLİK} ~~bir~~ grup, daşnak başcılarını teşvikile
Baku şehrine gelir ve büyük bir kâtlîam yapıyor; yerli Türkler askerliğe ke-
bul edilmediklerinden, ^{VE SİLAHSIZ OLDIKLARINDAN} sopa ile karşı gelmiş ve neticede, ermeniler ^{YALNIZ} 400'er,
^{İSE} ^{ANCAK} Türkler 18.000 masum çocuk kadın erkek insan şehid vermişlerdir.

Nihayet 1918 senesi 28 Mayısında Türk odusu sayesinde Azerbaycan müste-
kil ilan olunur ve memlekette şahsen tanınmış yüksek tahsil görmüş zevattan,
Nuripeşanın iştirakile, ^{Gençede} Azerbaycan Hükümeti kuruluyor; dört ay sonra Baku bol-
şevik ve inglis askerlerinden temizlenerek, Bakuya geliyor; mütarekeden sonra
İrandan hareket eden inglis-rus-ermeniler ordularının tezyiki ile, Türk ordusu
Baku şehrinin harıcına çakıyor ve bir günlük muharebeden sonra, Azerbaycanın
genc ordusu ruslarla ermenileri Bakudan şimale doğru atıyorlar; 23-II-918-de
Azerbaycanda yalnız inglis ordusile komandanı general Tomson kalır ve ilk

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 26.2083

işi olarak, üç gün evvel, tanımak istemediği Azerbaycan Milli Hükümetini, Azerbaycanda bulunan İngiliz şirketleri petrol mümessillerinin tavsiyesi üzere, tanımak lütfünde bulundu; fakat yeni ^{İsa} kabine teşkili suretile; yeni Azerbaycan Milli Hükümeti, general Tomsonun tasvibile teşkil olundu; fakat Ermenilerin tazyiki altında kalan general (tercimani da Ermeni); yeni kabineye üç kişinin, koyu Türkçü olduklarından, ~~yeni kabineye~~ alınamamaları ısrarında bulundu; bunlardan birisi Behüthan Cevanşir, Perapalas oteli önünde, 1921-de Ermeni komitesi tarafından Turlakyan elile şehid edilen ve katil Turlakyan İngiliz Mahkemesi tarafından berât kazanmıştır; Şehid Cevanşir Azerbaycanda Dahiliye Nazırı idi; kabineye alınmasına istenilmeyen ikinci koyu Türk, iki sene evvel İstanbulda vefat eden Dr. Hisrev Sultanlı idi, 1921 senesinde merhum Trabzonda kalmıştır; Üçüncü koyu Türkçü bendeniz dahi kabineye girememiştim; mucize kabilinden olacak ki, 22 gün sabahdan gece yarısına kadar beraber bulunduğum Cevanşir, şehid düşen 23-cü gecesi, bir tesadüf eseri olarak, ^{ben} İstanbulda, kalmıştım; Cevanşirin şehadetin 3-cü günü beni İstanbulun Hariciye Nazırı merhum Ahmed İzzet Paşa, kardeşi, Polis Müdürü Asadbeyvasıtasile yanına celbetti ve bana: "oğlum, miteessirane size söylemek mecburiyetindeyim ki, Ermeni komitelerinin listesinde sizde ölüme mahkûmsınız, şimdilik İstanbul bizim değil, sizleri mudafaa etmekten acızız, hiç olmazsa iki ay kadar buradan gidin, inşallah o vakte kadar İstanbul yeniden bizim olur ve sizde gelüb kardeşçesine burada yasıya bilirsiniz!" Hiç unutmam, merhum Paşa bunu söylerken, gözleri yaşarmıştı; akşama doğru Asadbey merhum (Asadpaşa) bana iki sivil polis gönderdi, bular beni muhafaza edeceklerdi; Asadbeye gittim, polislerin geri alınmasını istirdim, fakat köprüyü geçüp Beyoğluna gememegimi bana tenbih etti; hulesa o gün sonra vaporele Parise hareket ettim ve Milli Şefimizin İnönü zaferinden sonra tekrar İstanbula döndüm; bu hususta Sayın Büyük Elcimiz Enisbeyin melumati vardır; vaporda azkalsın, Türkçe konuştuğumu enliyan serhoş rumlar, beni denize atırdılar, zorla cenamı kuterdim, çünkü elimde İran pasaportu vardır. Sayın Beyefendi, bütün bu çektiklerim, ayrılamıyacagım Türk-

cülüğüm ve Milliyetçiliğimden benim başına gelmektedir; pek ^{tabii} ~~garip~~dir ki bu Türkcülük Türkiye Türkcülüğüdür, membaa burasıdır, buradan ilham almaktayız. Berlinde bulunan oğlum Fuad yazıyordu yüzbinlerce Azerbaycan ve Türkcistan esirleri gönüllü olarak şark cebhesine giderken, and içmek mecburiyetinde kalırken, ilk şartlarını ileri sürerek, diyorlarki, biz and içtiğimiz, fakat şimdi den söyleyelim ki biz kardeş Türkiyeye karşı silah kullanmayız, Almanlarda söz veriyorlarki hiç bir zaman Türkiyeye karşı biz muharebeye girmeyeceğiz; bundan sonra Türk esirleri and içtirdiler ve bunların bu hareketleri gayet tabiidir.

Azerbaycan Milli Hükümeti tarafından Avropaya gönderilen Heyeti Mütehhasse Başmüsaviri, Hariciye nazırı, Mehmed Hasan, Parisden İstanbul tarikle Bakuya dönerken, İstanbuldaki Azerbaycan mümessili Yusif Vezirofun yersiz hareketlerinden, bilhassa Reufbey Orbaya, Dr. Adnanbeye, Halide-Ediphanıma ve s. yaptıklarından, Hükümetimize verdiği rapor üzere, Yusif Vezirof azledilmiştir ve bunun yerine Türkcülüklerle tanınmış üç namized gösterilmiştir: 1- Orgeneral Ali ağa Şihli, 2- adliye Vekili Halilbey Has-mehmed ve 3- bedeniz; Hükümetimiz, Yusif Vezirofun yersiz ve cahilane yaptıklarını silmek ve Azerbaycanı kardeşçesine Büyük Türkiyeye bağlamak için yalnız Abdülali Emircan (bedeniz) gibi bir Türkcü yapabilir ve bu cümle ile Mart ayı ortalarında 1920 senesinde, beni büyük Elçi olarak iki müsteşar ile ve üç kâtiple, resmen İstanbulla, gayri resmi Ankaraya, tayin etmişlerdi ve bu kararı mesarifile, bizzat benim maruzatımla, Azerbaycan Parlamentosu kabul etmiştir; geciktirginin yegane sebebi: Ticret Nezaretini deröhte eden büyük Türkcü ve samimi arkadaşım Mehmed Hasanın, Cevanşirin ve benim arzumuz; dört seneden beri birikmiş olan bütün Azerbaycan istihsalâtının yüzde 25-ni beraberimde İstanbulla götürüp, ticari müsteşarım ile sattırıp, yüzmilli-ona yakın parasını Ankaraya kacırmak; gizliden-gizliye beslediğimiz bu ide-ali tahakkuk etmekle çalışırken, 27 Nisanın kera günü geldi ve boşevikler güzel Azerbaycanımızı elimizden aldılar; daha evel Ankaraya gönderilen 40 bin t/lirasile bir million italyan lirası tutarında tesellüm emri dahi ada

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 26.2083

geçen arkadaşımız şehid ^{taziye ile} Babuhan Cevanşiri olmuştur, zira hükümeti elinde tutan Azerbaycanın musavat fırkası tamamile, o zaman Türkiye ile arası açık bulunan, İngiltere Hükümetinin tesiri altında bulunuyordu; halbuki bütün Azerbaycan Milleti her hususta Türkiyeye candan bağlı kalmıştır; bir misal dahî: bir kaç arkadaşlarımızla beraber Batında İngiliz nezareti altında bulunan İslam Ordusu Başkomandanı Nuri Paşayı, yüzbin lira sarfile, kaçıruş Bakuya aldığımız zaman, Musavat fırkasısının lideri Resulzade ile, fırkanın Hükümet reisi Nasıbbey, merhum Cevanşiri ve beni ayrı-ayrı davet ederek ikametgâhlarımızda, sessiz sedasız yaşamakta olan, Nuri Paşanın Azerbaycan dan çıkıp gitmesini talep ettiler ve dediler: "mağlub olmuş Türkiyenin bir generalının yüzünden İngiltere ile aramızın açılmasına sizler (merhum Cevanşir, ben ve ateşin Türkcü olan, bolşevikler tarafından kurşuna dizilen şehid İsabey Aşurbeyli) ^{sebeb} olacaksınız!" bunu duyan Baku halkının büyük bir mimayışı üzere, lider ile Hükümet Reisi sustular ve görünmez oldular; Azerbaycan Türkleri böyle Türkcü ve Türkiyecidirler....

Sayın Kemâlbeyefendi, Sizde malumatınız üzere, bin bir müşkülâtla burada büyüttüğüm ziraatçı oğlumun, vazife başında hastalanıp öldüğünden, Sizin lütfen yazdığınız mektub üzere vali dr. Lütfi Kırdar, 5 ay sonra bana, aylığı 58 lira ücretle, ufak bir iş vermiştir; pek drüst, doğru ve şerefli çalıştığım halde, bütün kabahat kendinde olduğu için, Sizden bile utamadan bana taarruzla bağırarak "eşek" demiştir ve bende işten istifami vererek çekilmistim; eger bundan bir müddet evvel, Azerbaycanda bulunan mebuslarım zdan birisinin delaletile, merhum Refik Saydam bana ayda yüz lira tahsisat göndermemiş olsaydı, bugün ben sürünecek ve dilenci bir vaziyette kalmış olacaktım; valibey ise gururundan yaptığı kamunsuzluğunu telafi bile etmedi; aklına getirmede, hiç olmazsa beni çağırıp kalbimi okutma bilirdi.

Yukerda arzetmiştim, Balkan muharebesinde ilk Baku Konsolusu Yusuf Kemâlbey vasıtasile Hilalahmere yüzbin lira kadar bir naciz yardımda bulunmuştu; bundan başka, Baku zenginlerinden (üç bolşevik yaralayub, birisini öldüren ve intihar eden) Murtuza Muhterofun karısı, Vledikafkazden general Tuganofun kızı, kırkbin liralık mücevheratını Hilalahmere göndererek, Sultan 5-Mehmedden, adı geçen konsolus vasıtasile, ba irade nisan almıştır; bugün burada bir fransız kadınile kiracı olarak yaşamakta ve ayda, bir kaç yerde fransızca ders vererek, 60-70 lira ile güc yaşamaktadır. İşte biz böylece... Bu işlerimizi sayın Memduh-Şevketbey bilmezmi ve neden Hükümetimizi ikaz etmez? günah degilmi? Yunanlıları ve Atina Üniversitesi profesör ve müllimlerini düşünen, Lozande Türkiyeye iktisadî istiklaliyetini kazandıran Aziz Şefimiz İsmet İNÖNÜ bizleri düşünmezmi? tabii düşünürüz, fakat bizim gibi ezerilerden haberleri yok.

Beyefendi Size bütün mükâddesatımla yemin ederim, yukârda yazdıklarım da ne mübalege, nede yazdıklarım da hakikata uğayır bir şey var; hakikati olduğu gibi arzettim, vaktile bunları evraklarla ispat edecekler; benim bu gün 70, Muhterofun 61 yaşımız vardır; bu işler gizli kalmasın diye, Size bas ağrısı verdiğimizden çok müteessirim. Affınızı diler, derin saygılarımı sunarım. Sizi rahatsız ettiğimden cidden üzülüyorum

Azerbaycanlı A. Ali Emiyan
Sabık maliye nazırı ve Büyük Elci

A.A.A.